

ЗМАГАЛЬНІСТЬ, ДИСПОЗИТИВНІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Новий КПК України визначив нові положення та механізм дії засад у кримінальному провадженні. Засади змагальності та диспозитивності діють на всіх стадіях кримінального провадження, але сутність їх розкривається у процедурі виконання суддею своїх повноважень. Розкриваються елементи на стадії досудового провадження та суду під час розгляду кримінального провадження. Визначається теоретична модель засад під час досудового та судового провадження.

***Ключові слова:** засади, змагальність, диспозитивність, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, кримінальне провадження, досудове провадження, судовий розгляд.*

Актуальність статі. Продовжуючи реформування правосуддя, законодавство України приймає заходи які включають до себе здійснення досудового та судового провадження на підставі засади змагальності, диспозитивності, які визначають рівність правового статусу сторін під час встановлення обставин кримінального правопорушення та особи, яка вчинила його вчинила.

Новий КПК України визначив дані засади на підставі яких слідчий, прокурор, суддя повинні виконати завдання кримінального процесуального права, таким чином, щоб відносно особи, яка вчинила кримінальне правопорушення була застосована належна процесуальна процедура закріплення доказів, встановлено підозрюваного. Під час судового розгляду кримінального провадження та перевірки доказів суддя повинен на їх підставі ухвалити вирок.

Нові елементи кримінального провадження потребують теоретичного та практичного аналізу, встановлення прогалин механізму проведення слідчих розшукових, негласних слідчих (розшукових) та судових дій під час встановлення обставин кримінального правопорушення та вини особи, яка його вчинила.

Ціль статті включає визначення елементів змагальності та диспозитивності у кримінальному провадженні для їх практичного втілення у правову, процесуальну діяльність слідчого, прокурора, суду.

Конституція, законодавство України встановлює, що суддя є безпосереднім носієм судової влади. Він здійснює державно-владні повноваження, стоїть на захисті інтересів держави та гарантує захист прав і свобод людини та громадянина. Конституція України орієнтує судову владу на перебудову діяльності судових органів. Досвід роботи придбаний органами юстиції за минулий час є достатнім для подальшого розвитку та удосконалення правосуддя. Основна тенденція при цьому полягає щоб звузити застосування репресивних заходів впливу до осіб, які скоїли кримінальне правопорушення, не послабляючи при цьому кримінальну відповідальність.

Мета статті. Засади змагальності та диспозитивності діють на всіх стадіях кримінального провадження, але сутність їх розкривається у процедурі виконання суддею своїх повноважень. Мета статті полягає у викритті елементів змагальності та диспозитивності з боку слідчого судді на стадії досудового провадження та суду під час розгляду кримінального провадження.

Виклад загального матеріалу. Засади (принципи) кримінального провадження розглядалися в багатьох монографіях. Неможна не вказати роботи у яких не було розглянуто положення засад змагальності та диспозитивності у кримінальному провадженні. Одні з перших елементи змагальності було виділено у наукових монографіях С. А. Альперта, Ф. В. Глазиріна, Р. Е. Гукасян, І. В.Тирічева, В. М. Томина та ін. [2; 15, с. 77; 16; 17]

Всі автори мали єдину точку зору відносно побудови засад (принципів) у кримінальному провадженні. Вони визначали, що засади це не просто юридичні ідеї, а об'єктивно необхідні, загальнообов'язкові критерії справедливої і належної поведінки суб'єктів процесу в праві.

Розглядаючи засади змагальності кримінального провадження необхідно звернути увагу на напрямок, спосіб, прийом регулювання побудови правовідносин, що визначили Л. І. Петражицький, В. Н. Дурденевський, В. П. Божьев, С. В. Слінько та ін. [11, с. 534; 5, с. 45; 12, с. 57].

Вони писали, що залежно від поставлених перед державою інтересів критерії правомірності діяльності правоохоронних органів лежать у площині не права, а іншого соціального регулятора – моралі.

Змагальний процес має свою особливу органічну систему яка не тільки не збігається із положеннями процесу але, як правило, їм прямо протилежна. У той же час процес розпадається на кілька його підвидів, а кожна система засад під час їх застосування має свої особливості.

О. В. Смірнов вважає, що не всі засади (принципи) рівні. На його думку є універсальні типологічні засади, що безпосередньо становлять сутність змагальності. Вони пронизують усе судочинство, контролюють його інститути. Відступлення від них робить процес не змагальним. Такими засадами є рівність сторін і наявність незалежного суду. Без них ніяке змагання неможливо [13, с. 67].

Однак, О. В. Смірнов вказує на положення, які є неточними [14, с. 33–35]. Зокрема, не всі принципи несуть на собі печатку дискретності. Окремі з них похідні від універсальних засад, інші є результатом впливу соціального середовища, якому властива змагальність. У всякому змагальному процесі діють засади публічності, встановлення об'єктивної істини, недоторканності особи, оцінки доказів за внутрішнім переконанням, безпосередності дослідження доказів та ін. Усі засади і кожний окремо мають конкретний зміст.

Аналіз даного висловлювання надає підстави для визначення теоретичних положень змагальності у кримінальному процесі. Засада змагальності була покладена у процесі України на підставі основ англосаксонського визначення права та побудови даної правової системи. Можна надати три основні обставини, які були покладені під час визначення змагальності у кримінальному провадженні. По – перше, змагальність означає відданість суспільства праву де права людини повинні бути захищені правими нормами. По-друге, змагальність включає до себе правову доктрину, згідно з якою дії правоохоронних органів повинні бути підпорядковані до правових норм діючого законодавства. По-третє, суддя під час встановлення обставин кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила повинен врахувати докази, які надані стороною обвинувачення та захисту. Всі сумніви відносно обвинуваченого повинні бути враховані на його користь.

З цього приводу необхідно визначити висловлювання англійських представників школи права, які визначали змагальність та диспозитивність процесу та вказували на їх елементи побудови.

Г. Вейд, Дж. Роулс проголошують ідеальні елементи змагальності, які включають до себе: виконання права всіма державними органами згідно правових норм, які захищають права та свободи людини та громадянина; діяльність правоохоронних органів обмежується засадами процесу; всі правові проблеми повинні вирішуватися тільки суддею; ніхто не бути покараний за кримінальне правопорушення, не інакше як на підставі вироку суду [18, р. 25; 19, р. 237–239; 20; 21, р. 341].

Виходячи з англосаксонського визначення змагальності, яка є центральним місцем у її правовій системі можна зробити висновок, що суддя повинен перед прийняттям правового рішення на підставі норм діючого законодавства, міжнародного права, наукових положень сформулювати правову основу, яка повинна бути покладена в його рішення.

Ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН вказує, що суд має право застосовувати судові рішення на підставі наукових положень як додатковий засіб визначення правових засад, згідно з якими має бути вирішена справа. Змагальність та диспозитивність це певний юридичний стандарт прийняття судового рішення, що свідчить про неупередженість правосуддя [15].

Повноваження судової влади були розглянуті теоретиками права в працях С. С.Алексеева, Б. М. Лазарева, О. І. Александрова, В. З. Лукашевіч, П. А. Лупинської та ін. [1, с. 56; 7, с. 15–19; 8, С. 56; 9, с. 77].

Вони вважали, що для суду характерні своєрідні повноваження. Насамперед, це знаходить вираження в загальних засадах здійснення правосуддя таких як презумпція невинуватості, незалежності суду, рівності усіх перед законом і судом, публічності, гласності та ін.

Основний висновок з їх висловлювань можна зробити, вказавши, що держава це не тільки форма організації влади, але і безпосередній її носій. Посадові особи, що мають державно-владні, розпорядницькі повноваження, діють як представники влади. Сама державна влада виявляється безпосередньо в специфічних управлінських відносинах, які в науці йменуються державно-владними відносинами. Ці відносини мають яскраво виражений характер, пронизані владними засадами, що передбачають підпорядкування всіх суб'єктів. Від держави залежить орієнтація діяльності всіх правоохоронних органів. У правовій державі найбільш гостро постає значення проблем формування і розвитку публічного, приватного права, позовного провадження. Публічне право захищає інтереси населення, суспільства в цілому. Позовне провадження спрямовано на відшкодування матеріального збитку потерпілого, відстоювання інтересів особи.

І. Л. Бачило, В. П. Бож'єв, С. М. Братусь, П. А. Лупінська, В. З. Лукашевіч, Є. Ф. Куцова всі вони виокремлювали найбільш суттєві ознаки функцій суду [3, с. 15; 4; 5, с. 5, с. 77; 9].

Правовий статус судді повинен розглядатися у зв'язку з конституційним статусом, змістом та обсягом прав і основних свобод та обов'язків, закріплених у Конституції України, що є основою правового статусу судді.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7.07. 2010 року наділив суддю статусом особи державної (судової) влади, що свідчить про необхідність урахування правового становища цієї категорії осіб при визначенні структури і правової природи елементів статусу судді.

Роблячи висновок з цих положень, можна зазначити, що правовий статус судді є правовою категорією, що характеризує весь спектр юридичних можливостей, на яку покладено функцію здійснення судової влади. Зміст правового статусу судді визначається метою і завданнями його діяльності і становить певну сукупність правових можливостей.

Специфіка діяльності судді передбачає деякі обмеження свободи вибору поведінки судді в певній сфері праввідносин. Загальним призначенням цих обмежень є запобігання можливому неправному використанню свого відповідального посадового становища з метою захисту й охорони інтересів інших суб'єктів. Ці обмеження спрямовані на створення гарантій незалежного і безстороннього правосуддя.

В. В. Назаров розглядає функції судді вважає, що суддя має функцію соціальної справедливості, яка відображає принцип чесності, якій повинен застосовуватися у кримінальному судочинстві [10, с. 80].

Його висловлення має практичне значення як одного з інститутів публічного права. Важливу роль у розвитку і формуванні цього інституту відіграє розроблення і прийняття законів Верховною Радою України. Сьогодні ми бачимо достатній хаос у прийнятті законів, які входять у суперечність один з одним.

Висновок. Аналізуючи рішення та практику Європейського Суду, наукові точки зору, можна визначити основні теоретичні положення змагальності та диспозитивності у кримінальному провадженні: змагальність повинна бути побудована тільки на підставі права та закону; всі учасники кримінального провадження повинні діяти тільки на підставі закону, захищаючи інтереси людини та громадянина; змагальність повинна бути покладена в основу діяльності слідчого, прокурора, судді таким чином, щоб сторона обвинувачення та захисту встановили істину та вину особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; суд повинен бути гарантом здійснення законності під час судового контролю на стадії досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження.

Література

1. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве // С. С. Алексеев. – М. : Наука. 1966. – 336 с.
2. Альперт С. А. Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти / С. А. Альперт. – Х. : Основа, 1995. – 120 с.
3. Бачило И. Л. Организация советского государственного управления / И. Л. Бачило. – М. : Юрид. лит., 1984. – 121 с.
4. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность] / С.Н. Братусь. – М. : Юрид. лит., 1976. – 270 с.
5. Божьев В. П. Уголовно-процессуальные отношения / В.П. Божьев. – М. : Юрид. лит., 1975. – 176 с.
6. Брынцев В. Д. Судебная власть. Правосудие. Пути реформирования в Украине / В.Д. Брынцев. – Х. : Основа, 1998. – 140 с.
7. Витрук Н. В. Конституционный статус личности в СССР / Н.В.Витрук, Е. А. Лукашова, Б. Н. Топорнин и др. ; под ред. Н. В. Витрук. – М. : ИГП АН СССР, 1980. – 216 с.
8. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления / Б. М. Лазарев. – М. : Наука. 1972. – 210 с.
9. Лупинская П. А. Уголовно-процессуальное право [Текст] / П. А. Лупинская. – М. : Юристь. 2001. – 200 с.
10. Назаров В. В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України. [Текст] / В. В. Назаров. – Х. : Золота миля. 2009. – 400 с.
11. Петражицкий Л. И. Теория права / Л. И. Петражицкий. – СПб., 1910. – Т. 2. – 727 с.
12. Слінько С. В. Теорія та практика реформування досудового розслідування / С.В. Слінько. – Х. : Владимирів, 2011. – 280 с.
13. Смирнов А. В. Модели уголовного процесса / А. В. Смирнов. – СПб. : Альфа, 2000. – 210 с.
14. Смирнов А. В. Состязательный процесс / А. В. Смирнов. – СПб. : Альфа, 2001. – 200 с.
15. Свод принципов защиты всех лиц подвергаемых задержанию или заключению, в какой бы то ни было форме : утв. Генеральной Ассамблеей ООН 9.12.1988 г. // Права людини і професійні стандарти для юристів. – К., 1996. – С. 25.
16. Тыричев И. В. Принципы советского уголовного процесса / И. В. Тыричев. – М. : Юрид. лит., 1983. – 160 с.
17. Томин В. Г. Острые углы уголовного судопроизводства / В. Г. Томин. – М. : Юрид. лит., 1991. – 180 с.

18. Wede H. Administrative law – Oxford. 1984. – P. 25.
19. Rawls J. Theory of Justice – Cambridge, Mass: Harvard Univ. Press. 1971. – P. 237–239.
20. European Community Law Selected Documents – 1998, Edition.
21. Wignor J. H. The Students textbook of the Law of Evidence. Chicago.1995. – P.341.

Падалка А. М.

СОСТЯЗАТЕЛЬНОСТЬ, ДИСПОЗИТИВНОСТЬ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

В статье рассматриваются новые положения и механизм действия принципов уголовного процесса на стадии досудебного и судебного производства. Рассматриваются основные элементы принципа состязательности и диспозитивности, которые выделены в УПК Украины как основополагающие составляющие уголовного производства, связанные с установлением лица совершившего уголовное правонарушение и выполнением задач уголовного процессуального права. Определяется теоретическая модель данных принципов, вносятся предложения по их построению и совершенствованию.

Ключевые слова: принцип, состязательность, диспозитивность, следователь, прокурор, следственный судья, суд, уголовное производство, досудебное производство, судебное рассмотрение уголовного дела.

Padalka A.

CONTENTIONNESS, NON-MANDATORYNESS IN CRIMINAL REALIZATION

Continuing reformation of justice, the legislation of Ukraine accepts measures that plug in itself realization of pre-trial and judicial realization on the basis of principles of contentedness, non-mandatoriness, that determines equality of right status of parties during establishment of circumstances of criminal offence and person that accomplished him.

New criminal process codes of Ukraine defined data principles on the basis of that an investigator, public prosecutor, judge, must execute the task of criminal judicial right, thus, that in relation to a person that accomplished criminal offence the proper judicial procedure of fixing of proofs was applied, the suspected is set. During the judicial trial of criminal realization and verification of proofs a judge must on their founding to accept a sentence.

The new elements of criminal realization require a theoretical and practical analysis, establishment of blanks of mechanism of realization of inquisitional search, secret investigators (search) and judicial actions during establishment of circumstances of criminal offence and guilt of person that accomplished him.

Principles of contentedness and non-mandatoriness operate at all stages of criminal realization, but essence them opens up in procedure of implementation of the plenary powers a judge. A task to the article consists in the exposure of elements of contentedness and non-mandatoriness from the side of inquisitional judge on the stage of pre-trial realization and court during consideration of criminal realization.

Analyzing a decision and practice of European Court, scientific points of view, it is possible to define the substantive theoretical provisions of contentedness and non-mandatoriness in criminal procedure: the contentedness must be built only on the basis of right and law; all participants of criminal realization must operate only on the basis of law, protecting interests of man and citizen; the contentedness must be fixed in basis of activity of investigator, public prosecutor, judge thus, that side of prosecution and defense set truth and guilt of person, that accomplished criminal offence; a court must be the guarantor of realization of legality during judicial control on the stage of pre-trial investigation and judicial trial of criminal realization.

Keywords: principles, contention's, non-mandatoriness, investigator, public prosecutor, inquisitional judge, court, criminal realization, pre-trial realization, judicial trial.

Надійшла до редколегії 23.02.2014